

Gästgivargårdarna i Skåne

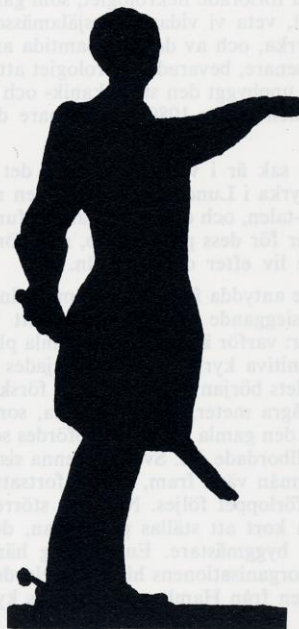
De skånska gästgivargårdarnas historia är ännu oskriven. Inte heller har någon forskare ägnat sig åt att behandla gästgivargården som kulturfaktor på den skånska landsbygden, trots att ämnet onekligen är lockande. I tre hundra år och kanske längre än så har gästgivargårdarna legat som pärlband av inbjudande rastplatser längs landsvägen. Uppsvenska diligensåkare och ännu mera avlägset boende resenärer prisade deras goda mat och sköna nattkvarter. Traktens folk höll här sina bröllop, begravningar och andra stora gästbud. Gästgivargårdarna var skjutshåll för de resande och lokala poststationer. De var den isolerade bygdens förbindelse med yttervärlden. För kronan, häradet och socknen blev de naturliga samlingsplatser vid ting och stämmor. Under ofredstider och stränga fredliga manövrer gick de uttrötta trupperna i bivack utanför dem, medan det högre befälet med taktisk blick för det väsentliga förlade stabsplatsen inne i husen.

Men allt detta är nu glömd historia. Vi sentida ägare av egna fordon grubblar föga över de skånska gästgivargårdarnas kulturella och sociala uppgifter i forna tider. Vi bara gläder oss över att de finns till.

Redan på 1300-talet hade drottning Margareta föreskrivit, att värdshus skulle byggas med fyra mils avstånd längs de stora landsvägarna. Värdshusen var i första hand avsedda för de resande och stod öppna för alla samhällsklasser. Kungarna tog in här på sina resor i landet, och de utländska sändebuden här lika väl som köpmännen, soldaterna och de vandrande gesällerna och djäknarna.

Sin verkliga storhetstid upplevde det skånska gästgiveriet först sedan provinsen övergätt i svensk ägo. Orsakerna härtill var många. Det skånska vägnätet blev föremål för en genomgripande förbättring under den första svenska tiden, samtidigt som resandeströmmen till och från Uppsverige måste ha ökat. Gästgivargårdarna fick också en annan karaktär än tidigare. Skillnaden mellan dem och bykrogarna var stor. Medan krogarna uppstått på lokal väg endast och allenast för att tillgodose de resandes behov av rastställen, var gästgivargårdarna i det carolinska Skåne ett slags konstgjorda, statliga institutioner, privilegierade av kronan mot konkurrensen från bykrogarna. De tjänstgjorde som svenska stödjepunkter på den skånska landsbygden och fyllde därmed samma uppgift som prästgårdarna och officersbo-ställena.

Gästgivarna utsågs med stor omsorg och fick sina fullmakter av landshövdingen. Helst utvalde han pålitligt folk från Uppsverige eller de tyska provinserna. Socialt sett intog gästgivarna en högre ställning än allmogen i gemen. Den flitige resenären Abraham Hülphers konstaterade vid sin resa genom Skåne 1759; "Gästgivarebeställningen ansågo vi i Skåne mer betydande än annorstädes, ty gästgivar-hustrun, fast hon ingen hedersperson var, kallades av bönder och tjänstefolk fru."

Carl XII

Det finns åtskilliga uppgifter om gästgivarhustrunas betydelse för rörelsen. En postkommission, som år 1718 var verksam i Skåne, berättade om Lyngsjö gästgivaregård några mil söder om Kristianstad på stora vägen till Ystad, att gästgivaren var en gammal avskedad korpral Petter Berg. Han hade en snabb hustru, som alltid var "väl ackomoderad" hos de främmande. Och Stora Herrestads gästgivar-gård på den skoglösa slätten norr om Ystad förestods av den beskedlige Nicolaus Petreus, som även hade en bra hustru, som "håller skickligt".

De skånska gästgivargårdarna fick snart andra uppgifter vid sidan av de ursprungliga att vara näringsställen och viloposter för de resande. På 1860-talet bestämde generalguvernören i Malmö Rutger von Ascheberg, att de skulle vara knutpunkter för posten och skjutsföringen i landet, till skillnad från förhållandena i andra delar av riket, där särskilda postiljenor var inrättade. När Carl XI:s mobiliseringsplaner för den indelta armén efter hand tog form, kom gästgivargårdarna också att spela en viktig roll som bivackplatser för de marscherande trupperna.

Hur såg det då ut i en skånsk gästgivargård under den carolinska tiden? Om de båda gästgivargårdarna Lyngsjö och Brösarp i östra Skåne finns det huse-synsprotokoll bevarade från stormaktstidens sista år.

I de båda gårdarna låg tingshuset inrymt i huvudbyggnaden. Denna bestod av en tingsall med en stor järnugn och vidare tre kammare försedda med sängar och ugnar samt slutligen ett gott kök med källare inunder. I en av kamrarna bodde gästgivaren medan de två andra var reserverade för övernattande sällskap. I en av de längor, som hörde till gården, fanns ytterligare två sängkammare och en dagligstuga. Till gästgivargården hörde dessutom bryggerhus, ölkammare och en bondstuga med bakugn. Stallet var inrymt i en annan av längorna.

Gästerna utspisades vid ett långbord i salen och undfägnades med landets mat och dryck. Av en prislista för Hörby gästgivargård år 1775 framgår att det då serverades tre slags öl: dubbelt öl, enkelt öl och svagdricka, för resp. 4, 3 och 1 öre stopet. En portion tevatten med socker och mjölk var däremot dyrare: hela 8 öre. Brännvinet var däremot gratis. Kaffe tycks inte ha serverats på gästgivargårdarna förrän in på 1800-talet.

Kamrarna var ofta reserverade för herrskap, och för att skydda dessa rum från oset av torveldarna, kunde luckorna till kamrarnas kakelugnar ibland sitta i ett rum bredvid. De många kommissionerna

och de långväga resenärerna hade ofta anledning att klaga över gästgivargårdarna, men att de även hade sina behag intygas bland andra av en resande från mitten av 1700-talet. Om Saxtorps gästgivargård berättar han: "Utanför kammarfönstren var en liten täppa med blomster, ibland vilka lavendula växte högre än jag någonsin sett."

De gamla gästgiveristadgorna avskaffades inte officiellt förrän år 1933 men då hade de länge bara levat kvar som en kuriositet. Bestämmelserna om skjutshållningen var en kvarleva utan innehåll från tiden före bilismen. Även om gästgiveriet i dess gamla form har upphört, vårdas ännu många skånska gästgivargårdar som näringsställen i sin naturtrogna miljö och med sin gammaldags hemtrevliga stämning. Alltmera har de kommit att betraktas som något specifikt och unikt för provinsen. De bär vidare traditionerna från trehundra års resandeliv. Carl XII:s order från år 1718, att de skånska gästgivarna skulle undfägna sina gäster med goda rum, lyse och sängkläder samt mat och dryck i behövlig mängd har de ända sedan denna tid efter bästa förmåga sökt att uppfylla.

Alf Aberg 1961